

NEOPAGANISME I UNDERVISNINGEN

Geir Winje

(Først publisert i *Religion og Livssyn* nr 2, 2016)

I denne artikkelen gjør jeg først rede for noen trekk ved neopaganismen slik den arter seg i Norge i dag. Erfaringsmessig finner eldre elever på ungdomstrinnet og videregående skole temaet interessant, da det er både aktuelt og myteomspunnet. Det egner seg derfor som utgangspunkt når en skal nøste bakover i tid eller utvide perspektivet og se religion i en større kulturell sammenheng. Den andre delen av artikkelen vinkler jeg derfor i større grad mot undervisning. Her presenterer jeg blant annet en arbeidsform som egner seg når en skal analysere, sortere og lete etter sammenhenger og brudd på dette kulturelle feltet.

Del 1 Hva er neopaganisme?

Svar: Nyhedendom, det vil si rekonstruert førkristen religion, i Norge først og fremst wicca («heksenes religion»), åsatru og neosjamanisme – sistnevnte fremstår i noen sammenhenger som en selvstendig religion, i andre sammenhenger integrert i andre religioner, religiøse strømninger eller «New Age»-praksiser som selvutvikling eller healing (Uldal & Winje, 2016, 2007, se også Kraft, 2011 og Gilhus & Mikaelsson, 2005). I denne artikkelen avgrensner jeg meg i hovedsak til wicca, som også er tema i artikkelen «Det autentiske menneske. Kropp og spiritualitet i neopaganismen» i *Religion og livssyn* nr 2/2012. Jeg unngår overlapping, slik at de to artiklene utfyller hverandre. Artikkelen fra 2012 fokuserer på menneskesynet i wicca:

Særtrekk som sirkelform, latter, rytme, rusmidler, seksuell ladning og jording viser hvordan neopaganismen anerkjenner det dennesidige som viktig, virkelig og varig – i motsetning til religioner der det hinsidige er viktigere, virkeligere og varigere. Mennesket er en kropp, og kroppen er en del av en natur som er syklisk og preget av seksuell polaritet. Rytme og rus er fysiske virkemidler som har relevans når den religiøse opplevelsen forstås som en kroppslig erfaring. Eller sagt på en annen måte: Spiritualitet er en kroppslig sak. Mennesket skal ikke forsøke å bli «åndelig» eller etterligne himmelske og opphøyde guder. I stedet er gudene sammen med mennesket i det jordiske. Gudene personifiserer naturen – ja, jorda selv er guddommelig.

Den første «heksesirkelen» (*coven*) i nyere tid ble etablert i England av Gerald Gardner i 1946, kort tid etter at en sovende paragraf som forbød hekseri ble opphevet. Han hentet inspirasjon fra blant andre egyptologen Margareth Murray (1921). Hun hevdet at renessansens hekser representerte en europeisk oldtidsreligion som ble drevet under jorda da den katolske kirken kom til makten, og levde videre i hemmelighet fram til moderne tid.

I Gardners rekonstruksjon (se Gardner 1968) finner vi elementer fra førkristen keltisk religion, men også romersk, gresk, norrøn og så videre, i samsvar med samtidens teorier om at de indoeuropeiske gudene korresponderte med hverandre (se f. eks. Graves 1999).

Vektleggingen av korrespondanser er forståelig fordi magisk arbeid innebærer å undersøke eller manipulere på ett nivå, men med konsekvenser på et annet nivå. Å påkalle en gudinne (i et mytologisk system) kan for eksempel forstås som å kontakte *anima*, sin egen feminine kraft eller side (i et psykologisk system). Gardner var en periode medlem i O.T.O., og synes på dette feltet tydelig inspirert av Aleister Crowley (se f.eks. Crowley 1973).¹ Etter Gardners død i 1964 overtok Doreen Valiente rollen som innflytelsesrik nøkkelperson, noe som medførte en dreining fra det okkulte mot det feministiske. En gradvis økende jungiansk innflytelse (jf. bøkene til Vivianne Crowley) gjør at gudene ofte forstås som arketyper, personifiserte krefter i det kollektivt ubevisste.

Siden oppstarten har wicca spredt seg både geografisk og ideologisk. Gardneriansk wicca er i dag én av mange varianter (mer om retningene i Winje 2012), men den har alltid stått sterkt i Norge. En del norske sirkler påkaller for øvrig norrøne guder eller samarbeider med åsatrumiljøer. Mange fra begge leirer var organisert i Nordisk Paganistforbund, som ble avvirket i 2014. Heksesirklene er derfor mer autonome enn før, mange av dem inngår i nettverk, mens andre holder seg for seg selv. Nye sirkler blir gjerne til ved knoppskyting, og har tradisjonelt inntil 13 medlemmer som møtes hver nymåne eller fullmåne (*esbat*). I tillegg feires åtte keltiske solfester – vår- og høstjevndøgn, sommer- og vintersolverv (jf *yule*), samt fire mellomfester:

- *Imbolc* eller *oimelc* (keltiske betegnelser med usikker betydning) 2. februar
- *Beltane* ('Bels ild'? – mainatt) 30. april
- *Lammas* (av *lughnasad*, guden Lughs fest) 1. august
- *Samhain* ('høstfesten') 31. oktober, altså *halloween* eller allehelgensdag

Årshjulet kan forstås som en lang fortelling som i hovedtrekk går igjen i mange førkristne religioner: Guden fødes hver vinter, vokser opp om våren, befrukter Gudinnen ved høysommer, aldres og dør på høsten. Deler eller varianter av denne fortellingen kan leses eller dramatiseres under feiringene. Årstidenes veksling markeres også på alteret som mange har hjemme. I tillegg til blomster eller andre uttrykk for den aktuelle årstiden, og bilder eller figurer som representerer Gud og Gudinne, kan det også ligge magisk verktøy på alteret. En kniv (*athame*) symboliserer det mannlige, og en skål står for det kvinnelige.²

¹ O.T.O. (Ordo Templis Orientis; den orientalske tempelridderorden) var en losje som Crowley ledet en periode, der han sammen med de andre medlemmene utviklet og prøvde ut okkulte praksiser. Må ses i sammenheng med *thelema* (vilje), som betegner både en ny, «crowleyansk» religion og et magisk prinsipp. Se f.eks. Crowley 2012-13, Pasi 2006, Winje 2009). I Crowleys *Liber 777* (utgitt posthumt i 1973) er en mengde gudeverdener satt opp slik at de korrespondere med hverandre, samt med metaller, planeter, stjernebilder, himmelretninger, dyr, farger osv. Til grunn for det hele ligger tallene i form av det kabbalistiske tre.

² Jeg antar at disse rituelle gjenstandene stammer fra tibetansk buddhisme, og at de etter å ha blitt tatt i bruk i vestlig okkultisme fant veien til wicca. Et grunnleggende trekk ved europeisk okkultisme er – enten vi snakker om teosofi, Aleister Crowley (som også drev med fjellklatring i Himalaya) eller «New Age» – at forestillinger og praksiser fra østlige religioner inkorporeres i et vestlig virkelighetssyn.

Polyteisme innebærer blant annet at mennesker og guder kan inngå allianser, med andre ord at mennesket ikke må underkaste seg én Gud på samme måte som i de monoteistiske religionene. De mange gudene kan forstås som entiteter eller som ulike sider ved én Gud, altså en monoteistisk polyteisme eller polyteistisk monoteisme. De fleste neopaganister jeg har snakket med, ser på gudene som en form for virksomme symboler som knytter sammen krefter i naturen og i menneskets indre.³

I stedet for felles tro, er wicca basert på felles praksis: Det er viktig å gjøre ting sammen. Under en rituell feiring kan for eksempel åpnings og avslutningsdelen følge en standard fra Gardners og Valientes tid, mens andre deler kan være improvisert frem i den aktuelle sirkelen.

Jeg avslutter denne korte presentasjonen med noen ord om neopaganistisk etikk. Et naturlig utgangspunkt er *The Wiccan Rede* (råd), et dikt forfattet av Gardner og Valiente. Den mest siterte linjen herfra er: «An it harm none, do what ye will», et uttrykk som gir assosiasjoner til *thelema*.⁴ Karma-loven har sin bakgrunn i østlig religion, men har de siste 150 årene blitt stadig mer aktuell i Vesten, først innenfor teosofi, senere i andre sammenhenger. Den er i wicca utformet som «den trefoldige lov», som sier at alt en sender ut kommer trefoldig tilbake. Et annet særtrekk er en antikommersiell holdning som slår ut i kritikk av «New Age» og alternativmesser. De moderne heksene tar for eksempel ikke betalt for innvielser eller ritualer. Videre står natur- og miljøvern sterkt, og det arbeides politisk for å verne om den store Gudinna Moder Jord.

For øvrig vektlegges den enkeltes frihet, noe som kan forstås som et moderne, humanistisk trekk. Intern religionsfrihet ivaretas altså innenfor en antidogmatisk religion der deltakerne kan tro hva de vil, skape og kombinere sine egne ritualer, og i stor grad legge sin egen mening i dem.

Del 2 Å se neopaganismen i en større sammenheng

Jeg har gode erfaringer med å bruke en modell som skjelner mellom modernitet og førmodernitet (se nedenfor). Her kan en føye til kriterier som gjør det mulig å skille ut det senmoderne, altså den seneste fasen av moderniteten – ikke først og fremst som en historisk periode, men som en mentalitet som korresponderer med en historisk fase.⁵ Begrepet «moderne» kommer av *modo* (latin for «nyere») og betegner egentlig noe som er nytt – jamfør «mote». Et moderne samfunn eller en moderne kultur preges derfor av endring, og endringene forstås som utvikling eller fremskritt. Fordi tabellen ikke åpner for en drøftende tilnærming, forenkler den virkeligheten på grensen til det uforsvarlige, men dersom en er klar over det, bør den likevel kunne brukes av elever og lærere som vil sortere fagstoff og se etter de store linjene.

³ Jamfør det greske verbet *symbollein*; «føre sammen» eller «føye sammen» noe.

⁴ Se note 1. Crowley selv så på *thelema* som framtidens religion eller «barnets religion». Den skulle erstatte de eldre, formynderiske religionsformer (både den antatt matriarkalske og den patriarkalske).

⁵ Jeg velger å bruke «senmoderne» og ikke «postmoderne», da sistnevnte uttrykk fordrer at begrepet defineres i lys av en omfattende debatt som vi ikke kan følge opp her.

	Førmodernitet	Modernitet	
		Modernitet ⁶	Senmodernitet
<i>Korresponderende historisk fase</i>	Middelalderen	Fra renessansen av	Etter andre verdenskrig
<i>Framtidsforventninger</i>	Ingen dokumentert forventning om en bedre dennesidig framtid	Framtidsoptimisme (teknologiske fremskritt, etc)	Fremtidspessimisme (miljødeleggelser, etc)
<i>Målet med menneskelivet</i>	Hinsidig: evig liv hos Gud etter døden	Dennesidig: selvrealisering (jf Maslows behovspyramide), bidra til et bedre samfunn for alle	Privat lykke i det dennesidige?
<i>Identitet</i>	Individet del av en gruppe (eks: familien)	Individuell identitet	Plural identitet? Identiteten knyttet til kroppen?
<i>Autoritet</i>	Gud (delegerer autoritet via en hierarkisk maktpyramide)	Gradvis utvikling av demokrati, vitenskap erstatter religion	Den enkelte velger selv sin autoritet (eks: en healer fremfor en lege)
<i>Typisk religions-/livssynsform</i>	Religion	Helhetlig livssyn (eks: livssynshumanisme)	Eklektisk religion/livssyn, forsøker ikke å få alt inn i et system
<i>Typisk institusjon</i>	Kirke	Skole/universitet	Engleskole? Festival? Realityserie?
<i>Typisk organisering</i>	Presteskap	Valgt styre	Nettverk
<i>Typisk kunnskapssyn</i>	Sannheten finnes i åpenbarte, hellige bøker, utvalgte personer, etc	Naturvitenskap	Den enkelte skaper/velger sin egen sannhet
<i>Kunnskapsforvalter</i>	Presten	Læreren/forskeren	Kursholderen?
<i>Mediering</i>	Bilder: muntlig og visuelt	Skrift: bok, avis, tidsskrift	Bilder igjen: virtuelle visuelle rom (eks: TV, Internett)
<i>Redaktør for offentlige ytringer</i>	Kirken/presten	Avis-, tidsskrift- eller forlagsredaktøren	Alle er sin egen redaktør

En tabell som denne kan videreutvikles av elevene, som kan øke eller minske antallet rader, kolonner og stikkord etter behov. Spørsmålsteget (gjelder særlig kolonnen for senmoderniteten) indikerer usikkerhet og inviterer til diskusjon. Jeg har lagt inn relativt mange kriterier med henblikk på religion, men jeg mener at synet på autoritet og identitet er blant de viktigste kriteriene.

Hadde tabellen bare hatt kolonner for det førmoderne og det moderne, ville den hjulpet elevene til å se neopaganismen som et moderne fenomen, noe som både bekreftes og nyanseres ved hjelp av kolonnen for senmodernitet. Det kan være interessant å gå videre, og sammenligne «den ordentlige førmoderne paganismen» med neopaganismen. I så fall kan noen av kriteriene hentes fra Gro Steinsland, som i *Norrøn religion* (2005) skiller mellom folkereligioner (etniske religioner) og universelle religioner. Hun fremhever visse særtrekk ved folkereligionene:

- Det religiøse er en integrert del av den egne kulturen, og følgelig noe man er født inn i
- Tyngdepunktet ligger i det kultiske, altså hva man gjør sammen, og ikke i hva man tror på

⁶ «Modernitet» omfatter i denne kolonnen både fremvoksende, tidlig og «høy» modernitet.

- Guder og makter er i stor grad knyttet til landskapet – på andre territorier hersker andre guder
- Folkereligionene viser toleranse for andre folks guder og makter, det har ingen hensikt å frelse naboene («de har sitt, vi har vårt»)
- Målet med ritualer og religiøst liv for øvrig er å sikre livet her og nå – det hinsidige er en del av det hele, men mer nedtonet enn i de universelle religionene

I universelle religioner som kristendommen og islam vektlegges derimot

- ortodoksi – det en tror og erklærer er relativt sett ofte viktigere enn det en gjør
- en frelser eller formilder som har kommet med et budskap fra en åndelig verden som ikke er tilgjengelig for den enkelte utøver
- at budskapet er universelt, og altså gjelder hele verden
- misjon som en konsekvens av det universelle perspektivet
- ofte en verdensfornektende holdning

Det er vanlig å se paganisme som en eldre og mer primitiv religionsform enn monoteisme, sannsynligvis fordi det samsvarer med kristendommens selvforståelse. En interessant øvelse kan derfor være å hente kriterier fra humanisme og menneskerettigheter og måle de to religionsformene opp imot dem.

Jeg vil avslutningsvis peke på noen lignende måter å arbeide med neopaganismen på: Den første egner seg i og for seg til alle religioner, og innebærer å dekonstruere religionen, redusere den til en enkeltelementer, og undersøke hvor hver enkelt del kommer fra. Jeg har allerede pekt på ingredienser som Murrays hypotese (som senere er diskreditert), *athamens* tibetanske bakgrunn (usikker) og inspirasjonen fra O.T.O. (innlysende). I tillegg finner vi i wicca elementer fra diverse religioner, humanisme, okkultisme, miljøvern, feminisme, jungianisme og mye annet skrudd sammen til noe helt nytt.

Andre forslag er å sammenligne retninger innenfor wicca eller sammenligne wicca med andre former for neopaganisme.⁷ En kan undersøke ulike nettsteder som promoterer wicca, og bruke norskfaglige grep for å vurdere hvor kommersielle de er, hvordan de eventuelt markedsfører seg selv, om de har den samme forståelse av religionen, og så videre. Wiccas festkalender sier som nevnt mye om hva denne religionen går ut på, og det kan gi mening å sammenligne den med høytidskalendere i andre religioner.

Helt til sist vil jeg nevne mine personlige favoritter, nemlig alle hjemmealtrene som er avbildet og lagt ut på nettet, og som nærmest ber om å bli lest som multimodale tekster. Gjør et bildesøk etter for eksempel «wiccan altar», og du vil få en mengde treff som til fulle demonstrerer at wicca er en både eklektisk og humoristisk religion.

⁷ Elevene kan lete opp representative nettsider med utgangspunkt i oppramsinger i oppslagsverk, leksika, etc; bl.a. gardneriansk, alexandrinsk, stregheria, seax, dianisk, feri og eklektisk wicca.

LITTERATUR

- Crowley, Aleister: *Magick in theory and Practice*. 1912-13 (hermetic.com/crowley/book-4, lest 08.02.16)
- Crowley, Aleister (1973): *777 and Other Qabalistic Writings*. York Beach, Maine: Samuel Weiser (også tilgjengelig på bl.a. hermetic.com/crowley/libers/lib777.html).
- Crowley, Vivianne (1996): *Phoenix from the Flame. Pagan Spirituality in the Western World*. New York: Harper Collins.
- Crowley, Vivianne (1996): *Principles of Paganism*. New York: Thorsons.
- Crowley, Vivianne (2001): *Wicca – den gamle religionen i det nye årtusen*. Tvedestrand: Eutopia.
- Crowley, Vivianne (2012): *Jungian Spirituality*. New York: F + W Media.
- Gardner, Gerald (1968): *Witchcraft today*. London: Arrow Books (først utgitt i 1954).
- Gardner, Gerald (2004): *The Meaning of Witchcraft*. Maine: Red Wheel/Weiser (først utgitt i 1959).
- Gardner, Gerald (2010): *High Magic's Aid*. Clevedon: Aurinia Books (først utgitt i 1949).
- Gilhus, Ingvild Sælid & Mikaelsson, Lisbeth (2. utg. 2005): *Kulturens refortrylling. Nyreligiøsitet i moderne samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Graves, Robert (1999): *The White Goddess. A Historical Grammar of Poetic Myth*. London: Faber & Faber (først utgitt i 1948).
- Kraft, Siv Ellen (2011): *Hva er nyreligiøsitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Murray, Margareth (1921): *The Witch-cult in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Pasi, Marco (2006): «Crowley, Aleister» og «Ordo Templi Orientis» i Hahnegraaff, Wouter J. (red.): *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden: Brill.
- Steinsland, Gro (2005): *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax.
- Uldal, Geir & Winje, Geir (2007): *Hekser og healere. Religion og spiritualitet i det moderne*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.
- Uldal, Geir & Winje, Geir (2016): «Paganism in Norway» i Bodgan, Henrik & Hammer, Olav (red.): *Western Esotericism in Scandinavia*. Leiden: Brill (under utgivelse).
- Winje, Geir (2009): «Aleister Crowley – en vestlig tantriker?» i *din. tidsskrift for religion og kultur* nr 2-3 (er også tilgjengelig på geirwinje.no).

Winje, Geir (2012): «Det autentiske menneske – kropp og spiritualitet i neopaganismen» i *Religion og livssyn* nr 2 (er også tilgjengelig på geirwinje.no).